

Pregledni rad
UDK: 338.439:338.124.4
Datum primitka članka u uredništvo: 1. 11. 2022.
Datum slanja članka na recenziju: 10. 11. 2022.
Datum prihvatanja članka za objavu: 13. 12. 2022.

Prof. dr. sc. Rajko Odoša*
Izv. prof. dr. sc. Katarina Marošević**

PREHRAMBENA (NE)SIGURNOST U EKONOMSKIM KRIZAMA

FOOD (IN)SECURITY IN ECONOMIC CRISES

SAŽETAK: U prehrambenoj nesigurnosti žive pojedinci i kućanstva koja povremeno ili kontinuirano ne mogu na društveno prihvatljiv način, kupujući hranu po tržišnim cijenama pribaviti dovoljnu količinu sigurne i nutritivno kvalitetne hrane. Stoga se ovim radom interdisciplinarno-holističkim pristupom interpretiraju negativni učinci epidemioloških, gospodarskih i drugih mjera na globalno rastuću prevalenciju prehrambene nesigurnosti, uzimajući u obzir troškove kućanstava na hranu u zemljama EU-27 te potencijalnu prijetnju rizika od siromaštva i prehrambene nesigurnosti. U radu se kauzalitetno prikazuju posljedice poremećaja u prehrani na ljudsko zdravlje i rasta rizika obolijevanja od bolesti COVID-19 i drugih. Naime, pandemija koronavirusa globalno je povećala siromaštvo, pogoršala strukturu prehrane, proširila prehrambenu nesigurnost i ojačala zdravstvene rizike kojima je stanovništvo izloženo. Stoga kroz nacionalne i internacionalne mjere i aktivnosti treba izgraditi sigurniji, održiviji, pravedniji i ekološki odgovorniji globalni prehrambeni sustav koji će smanjiti prevalenciju prehrambene nesigurnosti i cjelovito realizirati pravo na hranu. Uspješna izgradnja takvog sustava, uz istodobno osnaživanje zdravstvene zaštite stanovništva, bili bi ogroman doprinos kvalitetnoj pripremi za buduće (javnozdravstvene) i druge prijeteće krize.

KLJUČNE RIJEČI: prehrambena nesigurnost, epidemiološke mjere, pravo na hranu, globalni prehrambeni sustav, EU-27

ABSTRACT: Individuals or households who occasionally or continuously can not obtain a sufficient amount of safe and nutritional quality food in a socially acceptable way by buying food at market prices, live in food insecurity. Therefore, by an interdisciplin-

* Prof. dr. sc. Rajko Odoša, redoviti profesor na Pravnom fakultetu Osijek, Pravni fakultet Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Stjepana Radića 13, Osijek, Hrvatska, E-mail: rodobasa@pravos.hr

** Izv. prof. dr. sc. Katarina Marošević, izvanredna profesorica na Pravnom fakultetu Osijek, Pravni fakultet Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Stjepana Radića 13, Osijek, Hrvatska, E-mail: kmarosev@pravos.hr

ary-holistic approach used in the paper, the negative effects of epidemiological, economic and other measures on the globally growing prevalence of food insecurity are evaluated and interpreted, taking into account the household expenses on food in the EU-27 countries and the potential threat of the risk of poverty and food insecurity. The paper causally shows eating disorders on human health and the increased risk of Covid-19 and other diseases. Namely, the coronavirus pandemic has globally increased poverty, worsened the structure of the diet, expanded the food insecurity and strengthened the health risks to which the population is exposed to. Therefore, through national and international measures and activities, a safer, more sustainable, fairer and more ecologically responsible global food system should be built, which will reduce the prevalence of food insecurity and fully realize the right to food. The successful construction of such a system, while at the same time strengthening the health care of the population, would be a huge contribution to quality preparation for future (public health) and other threatening crises.

KEY WORDS: food insecurity, epidemiologic measures, diet rights, global food chain system, EU-27

1. UVOD¹

U najrazvijenijim zemljama svijeta problematika prehrambene nesigurnosti bila je dugo vremena smještena među manje važne društvene teme, ponajprije zbog brige oko pandemije pretilosti i popratnih bolesti, npr. dijabetesa tipa 2. Pored toga udio njihova stanovništva koji trpi od prehrambene nesigurnosti konstantno je opadao od ranih 1990-ih godina, uz iznimku par godina obilježenih posljedicama „Velike recesije“ započete 2008. godine. U najbogatijim se zemljama tema prehrambene nesigurnosti zaobilazi i/ili prešućuje jer ima nepoželjne ideološke, političke, ekonomske, socijalne i moralne implikacije. Za razliku od „društava obilja“, u slabije razvijenim zemljama i danas aktualna opterećenost problemima gladi i prehrambene nesigurnosti kontinuirano pobuđuje svakovrsnu društvenu pažnju i brigu (Riches i Silvasti, 2014:5). No, nakon izbijanja pandemije bolesti COVID-19 interes za problematiku prehrambene nesigurnosti značajno se povećao, inicijalno pod dojmom fotografija redova ljudi koji čekaju na besplatnu hranu i praznih polica nakon potrošačkih stampeda izazvanih strahom od moguće nestašice hrane. Ispostavit će se da su u 2020. godini javnozdravstvena i druge prateće krize dodatne milijune ljudi gurnule u siromaštvo i, posljedično, u neki oblik prehrambene nesigurnosti. Nakon pojave cjepiva protiv koronavirusa i gospodarskog oporavka u 2021. godini, novoprobudeni optimizam oko zaustavljanja globalnog rasta osiromašenih, prehrambeno nesigurnih i gladnih nije dugo trajao. Globalna prehrambena kriza zaoštrila se nakon izbijanja rata u Ukrajini na početku 2022. godine, ali i popratnih ekonomskih sankcija Rusiji (obje zemlje zajedno čine oko trećine svjetskog izvoza pšenice, petine kukuruza i četiri petine suncokretovog ulja), rasta cijena energenata i umjetnih gnojiva, protekcionističkih mjera pojedinih zemalja koje su zabranile izvoz pojedinih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, lošeg stanja uroda pšenice u Kini, poremećenih lanaca opskrbe, preostalih restriktivnih epidemioloških mjera i prijetećih

¹ Ovaj je rad financirao Pravni fakultet Osijek Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku internim projektom br. IP-PRAVOS-broj 1 “Analiza prehrambene nesigurnosti i ostvarivanje prava na hranu u Hrvatskoj“, voditelj projekta Rajko Odobaša.

geopolitičkih/geoekonomskih turbulencija. Prema FAO *Food Price Index* (FPI), svjetske su cijene hrane u veljači 2022. godine porasle na novu rekordnu razinu skočivši za 20,7 posto na godišnjoj osnovi, a rastu i dalje (FAO, 2022). Jasno je, stoga, iz svega rečenoga, kako pitanje prehrambene (ne)sigurnosti jest usko vezano uz stupanj razvijenosti i životni standard određenoga društva i gospodarstva. Naime, pitanja prehrambene (ne)sigurnosti obuhvaćaju promjene u strukturi prehrane: od smanjivanja količine, raznovrsnosti i kvalitete hrane, preko preskakanja obroka, do povremene cjelodnevne ili duže gladi. Ponekad uzrok umjerene i/ili teške prehrambene (ne)sigurnosti mogu biti nedostatna novčana sredstva i/ili velika prostorna udaljenost od prodajnih mjesta nutritivno kvalitetne hrane.

Iako se u prvi mah čini iznimno teškim izmjeriti prehrambenu nesigurnost, isto je utvrđeno, kako navode Pérez-Escamilla i Segall-Corrêa (2008), i to temeljem ukupno pet metoda, od kojih su četiri neizravne mjere nesigurnosti hrane – metoda Organizacije Ujedinjenih naroda za hranu i poljoprivredu (engl. *United Nations Food and Agriculture Organization Method*), ankete o izdacima kućanstava (engl. *Household Expenditure Surveys*), procjena unosa hranom (engl. *Dietary Intake Assessment*) i antropometrija (engl. *Anthropometry*) te još jedna izravna metoda nesigurnosti hrane – nesigurnost hrane temeljena na iskustvu (engl. *Experience-Based Food Insecurity Scales*). Stoga će se u radu dati uvid u osnovne dostupne pokazatelje zemalja Europske unije o udjelu izdataka kućanstava na hranu u ukupnom raspoloživom dohotku kućanstva, što bi svakako moglo podrazumijevati neizravnu mjeru nesigurnosti hrane.

Nakon uvodnih napomena, u drugom se dijelu definiraju pojmovi prehrambene (ne)sigurnosti, pothranjenosti i gladi i iznose aktualni podaci o globalnom i regionalnom stanju navedenih društvenih fenomena. Analiziraju se i negativni učinci prehrambene nesigurnosti na zdravstveni i socio-ekonomski status pojedinca i društveno-ekonomski razvitak, kao i otpori realizaciji međunarodno prihvaćenog prava na hranu. Treći dio rada posvećen je objašnjenju mehanizma utjecaja iznuđenih epidemioloških, gospodarskih i drugih popratnih mjera i njihovih posljedica na globalno rastuću prevalenciju prehrambene nesigurnosti tijekom prve godine pandemije bolesti COVID-19. Ujedno se donosi tumačenje mehanizma kroz koji negativni utjecaji prehrambene nesigurnosti dovode do rasta rizika obolijevanja od bolesti COVID-19 i drugih. Četvrti dio rada usmjeren je analizi dostupnih podataka Eurostata o troškovima finalne potrošnje, uzimajući u obzir vrstu potrošnje u zemljama članicama Europske unije, uspoređujući troškove za hranu u zemljama članicama Europske unije u 2018. u odnosu na 2019. godinu. Uz kratko rekapituliranje rezultata istraživanja, u petom dijelu rada, među zaključcima se ističe kako jedino učinkovit, siguran, pravedan i održiv poljoprivredno-prehrambeni sustav može globalno povećati prehrambenu sigurnost stanovništva i olakšati suočavanje s pandemijama i drugim kriznim situacijama, ali i da njihovo efikasno i pravodobno obuzdavanje onemogućava širenje prehrambene nesigurnosti i njezinih štetnih posljedica. Istraživanoj problematici pristup je interdisciplinarno-holistički, a korištene su metode meta-analize, klasifikacije, komparacije, sinteze i deskripcije.

2. PREHRAMBENA (NE)SIGURNOST, POTHRAJENOST I GLAD: DEFINICIJE, OBILJEŽJA I NEGATIVNI UČINCI NA ZDRAVLJE LJUDI I DRUŠTVENO-EKONOMSKI RAZVOJ

Pod pretpostavkom nepostojanja šokova na strani ponude, tj. naglog pada poljoprivredne proizvodnje, zaliha hrane ili trgovačkih veza, prema definiciji *UN-ove Agencije za prehranu i poljoprivredu* (FAO) „osoba je prehrambeno nesigurna kada nema redovit pristup dovoljnim količinama sigurne i nutritivno kvalitetne hrane neophodne za normalan rast i razvoj te aktivan i zdrav život“ (FAO, 2020). Neredovit pristup može biti posljedica prostorne udaljenosti trgovina ili tržnica koje prodaju svježu hranu i/ili nedovoljnih novčanih sredstava za kupovinu dovoljnih količina nutritivno kvalitetne hrane. Brojne međunarodne organizacije, uključujući *Međunarodni fond za poljoprivredu i razvoj* (IFAD) i *Svjetsku banku* (WB), povremeno redefinišu prehrambenu nesigurnost u skladu sa svojim istraživačkim potrebama, interesima i aktivnostima. FAO i suradničke organizacije na godišnjoj razini prate i mjere regionalnu i globalnu prevalenciju prehrambene nesigurnosti, a pokazatelj *Food Insecurity Experience Scale* (FIES) odražava kretanja i rasprostranjenost blage, umjerene i teške prehrambene nesigurnosti (Tablica 1.) (FAO, 2020).

Tablica 1. Blaga, umjerena i teška prehrambena nesigurnost prema pokazatelju *Food Insecurity Experience Scale* (FIES)

Blaga nesigurnost (engl. <i>Low Food Insecurity</i>)	Članovi kućanstva brinu oko mogućnosti nabave hrane, a kupovinu prilagođavaju svojim financijskim mogućnostima. Dakle, često kupuju jeftiniju i hranu nutritivno slabije kvalitete. Uravnotežena i raznolika prehrana djece najčešće nije ugrožena.
Umjerena nesigurnost (engl. <i>Medium Food Insecurity</i>)	Odrasli članovi kućanstva često reduciraju broj svojih obroka, a to znači da su ponekad gladni. Stoga što ih odrasli čuvaju od gladi, djeca najčešće imaju zadovoljen osjećaj potrebne sitosti, ali im je dostupna hrana često nutritivno nekvalitetna.
Teška nesigurnost (engl. <i>Severe Food Insecurity</i>)	Tešku nesigurnost karakterizira često preskakanje obroka ili njihov potpuni izostanak jedan ili više dana tijekom godine. Unutar kućanstva pogađa i odrasle i djecu, a nutritivna kvaliteta skromne dječje prehrane veoma je loša.

Izvor: FAO, 2020

Uz razlikovanje prema intenzitetu, prema učestalosti deficite u prehrani razvrstavamo na kronične i privremene (engl. *chronic – transitory*). Ova su diferenciranja važna jer određuju sadržaj, urgentnost i trajanje mjera pomaganja pogođenim osobama/kućanstvima (FAO, 2008:1-2). Proširena definicija prehrambene nesigurnosti među pogođene uključuje i one koji hranu ne mogu pribaviti na društveno prihvatljiv način, tj. kupovinom po tekućim tržišnim cijenama. Nabavljanje hrane u socijalnim trgovinama, „bankama hrane“ ili javnim kuhinjama nisu društveno prihvatljivi načini, premda kratkoročno ublažavaju problem. Jasno je kako se prošnja i/ili krađa hrane također smatraju neprihvatljivima.

Iskusiti prehrambenu nesigurnost ne znači nužno biti gladan i/ili pothranjen. Na osobnoj razini glad je neugodan ili bolan fizički osjećaj uzrokovan nedovoljnom potrošnjom prehrambene energije kroz duže vremensko razdoblje (FAO, 2020; Poppendick, 2014). Epidemija gladi pak izbija kada na nekom prostoru i u određenoj populaciji postoji društvena nestašica hrane. Nastaje kao posljedica političkih i oružanih sukoba, prirodnih nepogoda, ekonomskih kriza, osiromašenja, promašenih poljoprivrednih politika itd., a često je popraćena epidemijom jedne ili više bolesti i povećanom stopom smrtnosti. U 2020. godini glad je globalno pogodila između 720 i 811 milijuna ljudi, čak 161 milijun više nego 2019. godine i izbijanja pandemije koronavirusa. Povećanje, nažalost, znači ubrzanje inače sporo rastućeg trenda započetog 2015. godine i udaljavanje od ambicioznog UN-ova cilja o nultoj globalnoj stopi gladi do 2030. godine (FAO i sur., 2021:VI; FAO, 2020). Usprkos nepovoljnim tendencijama, danas je oko 300 milijuna ljudi manje pogođeno glađu nego tijekom 1990-ih godina. Pothranjenost je stanje ljudskog organizma uzrokovano neadekvatnim unosom hranjivih tvari i/ili posljedicom bolesti, a može biti i posljedicom kombinacije niže potrošnje kalorija i/ili mikro-makro hranjivih tvari, uzrokovano ukorijenjenim prehrambenim siromaštvom (FAO, 2008:3). Konzumiranje nutritivno nekvalitetne, ali kalorične hrane može zadovoljiti dnevne potrebe za energijom, ali s vremenom takva prehrana dovodi do kroničnog nedostatka bitnih hranjivih sastojaka potrebnih za zdrav život. Nutritivno nekvalitetna prehrana i stres izazvan prehrambenom nesigurnošću mogu dovesti do fizioloških promjena koje istodobno povećavaju rizik od pothranjenosti, ali i od pretilosti (Neff, 2020; prema Arenas, Thomas, Wang i DeLisser, 2019). Za procjenu prevalencije gladi i pothranjenosti u svijetu FAO već desetljećima koristi indikator PoU (engl. *Prevalence of Under-nourishment*). No kraće ili duže reduciranje unosa hrane i nutritivno nekvalitetna prehrana nisu po svojim posljedicama daleko od gladovanja i pothranjenosti. Stoga se najteži teški oblik prehrambene nesigurnosti ponekad naziva „prikrivena glad“ (Neff, 2020; prema Coleman-Jensen i sur., 2019). Ipak, češće se koristi izraz „prehrambena nesigurnost“ jer se u ozračju društvene atmosfere „političke korektnosti“ izraz „glad“ smatra pretjeranim i nekorektnim, pogotovo u najbogatijim zemljama svijeta (Riches i Silvasti, 2014:7). Ogromna važnost prehrambene sigurnosti za osobni i društveni razvoj prepoznata je kroz priznavanje „prava na hranu“ (engl. *right to foods*) u *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima* iz 1948. godine (kao dio prava na odgovarajući životni standard), a sadržano je i u *Međunarodnom paktu o gospodarskim socijalnim i kulturnim pravima* (čl. 11., st. 1. i 2.) iz 1966. godine. Premda degradiranje i kršenje ovog prava nije dopušteno, vlade ga potkopavaju iz ideološko-političkih razloga i odgovornost za njegovu realizaciju prebacuju na dobrotvorne organizacije. Iz diskursa pak ekonomske znanosti, štetne posljedice koje trajno u svim svojim varijantama ostavlja prehrambena nesigurnost, posebno na zdravlje, obrazovanje i funkcionalnost djece i mladih, smanjuju humani kapital kojim društvo raspolaže i usporavaju svakovrsni razvoj. Prema ekonomskoj „teoriji humanog kapitala“, uz ulaganje u obrazovanje i obuku na radu, proizvodnost pojedinca značajno raste s višim razinama osobnog zdravlja. Dakle, redovita i nutritivno kvalitetna prehrana poboljšava zdravstveni status pojedinca i snažno doprinosi porastu humanog kapitala. Povratne dobrobiti su brojne, kako privatne (npr. rast osobnih prihoda) tako i društvene (npr. veća zapošljivost radne snage, smanjena socijalna i zdravstvena izdvajanja, porast poreznog potencijala stanovništva, očuvanje obitelji itd.) (Odoabaša i Banjari, 2018).

3. PREHRAMBENA NESIGURNOST U SLUČAJU PRIMJERA PANDEMIJE BOLESTI COVID-19

3.1. COVID-19 i učinci epidemioloških, gospodarskih i drugih javnih mjera na globalnu prevalenciju prehrambene nesigurnosti u 2020. godini

FIES indikator nastaje na temelju prikupljenih podataka kroz razgovore s ispitanicima, a rezultate i preporuke za smanjivanje raširenosti prehrambene nesigurnosti FAO objavljuje u redovitim godišnjim izvješćima. Premda je globalna prevalencija umjerenog i teškog oblika prehrambene nesigurnosti sporo rasla i prije pandemije, s 22,6 posto u 2014. godini na 26,6 posto u 2019. godini, prema posljednjem objavljenom FAO izvješću situacija se u 2020. godini pogoršala kao u cjelokupnom ranijem petogodišnjem razdoblju. Blizu 2,73 milijarde ljudi ili 30,4 posto svjetskog stanovništva, tj. skoro svaki treći stanovnik svijeta, imao je otežan pristup adekvatnoj prehrani. To je povećanje od skoro 320 milijuna ljudi u samo jednoj godini. Najteži oblik prehrambene nesigurnosti iskusilo je blizu 12 posto svjetske populacije ili 928 milijuna ljudi, što je za 148 milijuna više nego u 2019. godini. Širenje umjerene i teške prehrambene nesigurnosti bilo je najizraženije u Latinskoj Americi i Karibima, a zatim u Africi i Aziji. Čak su Europa i Sjeverna Amerika zabilježile rast prehrambene nesigurnosti, i to po prvi put od 2014. godine i prve objave FIES indikatora (FAO i sur., 2021: XVI). Prema podacima USDA i US Census Bureau, u Sjedinjenim Američkim Državama postotak kućanstava pogođenih umjerenom prehrambenom nesigurnošću porastao je s 4,1 posto u 2019. godini na 9,7 posto u lipnju 2020. godine (Neff, 2020; prema Adams i sur., 2020, Coleman-Jensen i sur., 2020, USDA/US Census Bureau, 2020). Uz ponešto drugačiji metodološki pristup prikupljanju podataka, *Svjetski program za hranu* (engl. *World Food Program*, WFP) potvrdio je da su se u prvoj godini pandemije dodatni milijuni ljudi zatekli u teškoj prehrambenoj nesigurnosti (WFP, 2021). Prevalencija umjerene i teške prehrambene nesigurnosti kod žena bila je za 10 posto viša nego kod muškaraca. U 2019. godini ova razlika na štetu žena bila je 6 posto (FAO i sur., 2021: XII).

Uz čimbenike koji su pogodovali širenju prehrambene nesigurnosti u predpandemijsko vrijeme, među ostalim siromaštvo, dohodovna i druge nejednakosti, otežan pristup zdravstvenim i ključnim socijalnim uslugama, epidemiološke i druge javne mjere za obuzdavanje pandemije stvorile su društveno ozračje pogodno za širenje prehrambene nesigurnosti. Nefarmakološke epidemiološke mjere su ograničavanjem kretanja i okupljanja stanovništva povremeno onemogućavale odlazak u trgovine i na tržnice i reducirale dostupnost ne samo nutritivno kvalitetne hrane. Mjere održavanja distance promijenile su obrasce socijalne komunikacije, npr. drastično su prorijeđena obiteljsko-prijateljska druženja i uzajamno pomaganje, i pogoršale način prehrane. Istraživanje provedeno u Italiji tijekom rane faze epidemije pokazalo je da je u odnosu na 2019. godine došlo do porasta udjela konzumacije tjestenine, brašna, jaja, dugotrajne i smrznute hrane u prehrani stanovništva, ali i do smanjenja konzumacije svježeg voća i povrća. Više od polovice izabranog uzorka potvrdilo je povećanje vlastite tjelesne mase, što je moguća posljedica pogoršanja prehrambenog statusa. Međunarodno istraživanje provedeno istodobno u Sjedinjenim Američkim Državama i Kini potvrdilo je da je zbog zanemarivanja zdravih obrazaca prehrane došlo do povećanja tjelesne mase stanovništva tijekom *lockdowna*, ali i da se u istom vremenskom razdoblju prehrambena nesigurnost kućanstva povećala deset puta (Jayawardena, Misra, 2020:2; prema Gligorić

i sur., 2022, Metha, 2020, Di Renzo, Gualtieri, Pivari i sur., 2020, Dou, Stefanovski, Galligan i sur., 2020). Pored zatvaranja brojnih proizvodnih i uslužnih gospodarskih subjekata, rasta nezaposlenosti i pada plaća, na rast prehrambene nesigurnosti utjecali su i poremećaji u opskrbnim i logističkim lancima, rast cijena hrane (posebno u Kini), veliki gubici svježe hrane prilikom transporta, nestanak i loša opskrbljenost trgovina u ruralnim krajevima itd. (Jayawardena, Misra, 2020:2; prema Dou i sur., 2020, Stephens, ed., 2020).

U okvirima svojih međusobno nejednakih mogućnosti, vlade diljem svijeta vodile su politiku balansiranja između javnozdravstvenih i gospodarskih ciljeva. Uz provođenje mjera obuzdavanja pandemije, izdašnim monetarnim i fiskalnim poticajima i subvencioniranim troškovima prehrane spriječeno je izbijanje teže recesije, širenje prehrambene nesigurnosti i jačanje dinamike novih oboljenja od korona virusa. Važnu pripomoć pružile su nacionalne i međunarodne humanitarne organizacije koje su najugroženijima hranu dijelile besplatno.

3.2. Prehrambena nesigurnost kao čimbenik rizika od obolijevanja i težih oblika bolesti COVID-19

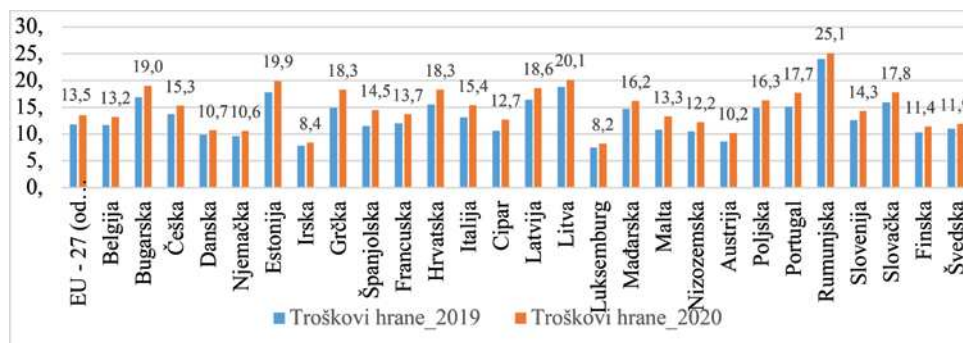
Već u ranoj fazi pandemije bolesti COVID-19 provedena su istraživanja koja su dokazala kako preuhranjene i pretile osobe imaju povećan rizik od hospitalizacije i smrti u slučaju oboljenja od koronavirusa. Rezultati studije objavljeni u listopadu 2020. godine, kasnije potvrđeni u drugim istraživanjima, pokazali su visoku učestalost pretilih osoba među pacijentima primljenima na intenzivnu njegu, a potvrđena je i korelacija između višeg indeksa tjelesne mase (engl. *Body Mass Index* – BMI), težine oboljenja i lošijih ishoda liječenja (Simonnet i sur., 2020, Kalligeros i sur., 2020). Iako na prvi pogled nelogično, pretilost se kao kronična nezarazna bolest može razviti i kao posljedica prehrambene nesigurnosti, odnosno nepravilne strukture prehrane zbog koje npr. dolazi do prejedanja (engl. *binge eating*) (Rasmusson i sur., 2018). No, i osobe s normalnom tjelesnom masom, čija je prehrana prije i za vrijeme pandemije bila oskudna, neredovita i/ili nutritivno manjkava i koje žive sa stresom zbog prehrambene nesigurnosti, imaju kompromitiran imunitet i stoga mogu razviti povećani rizik obolijevanja od bolesti COVID-19 i bilo koje druge infekcije. Važnost redovite i nutritivno kvalitetne prehrane za imunosni sustav potvrdile su prehrambene preporuke *Svjetske zdravstvene organizacije* (WHO) iz kolovoza 2020. godine, u kojima se u preventivne i kurativne svrhe sugerira povećanje s pet na devet dnevnih obroka voća i povrća. Primjer Indije potvrđuje pozitivni utjecaj redovite i nutritivno kvalitetne prehrane na imunosni sustav budući da su regije s visokom prevalencijom pothranjenosti i anemije prijavljivale veći broj zaraze bolešću COVID-19 (Jayawardena, Misra, 2020:1-2; prema Pereira, Oliveira, 2020). Na rast rizika od obolijevanja, hospitalizacije i lošijih ishoda liječenja od bolesti COVID-19 i drugih, pored imunodeficijencije povezane s poremećajima u prehrani, utječu i determinante iz socijalnog, ekonomskog i fizičkog okruženja, npr. nezdravi uvjeti stanovanja, loša kvaliteta zraka i vode, izloženost buci i zračenjima, nezaposlenost i niski stupanj obrazovanja te drugi. Njihovom neželjenom učinku na zdravlje najizloženiji su najsiriromašniji pojedinci/kućanstva, najčešće upravo oni koji istodobno trpe i prehrambenu nesigurnost. Ekonomski, socijalni, ekološki i drugi okolišni čimbenici određuju zdravstveni status pojedinca s visokih 70 do 80 posto (Jani, 2020; prema Rose, 1985 & WHO, 2003). Iako snažnog prirođenog imuniteta, prva crta obrane od obolijevanja kod djece i mladih kompromitirana je kada su zbog zatvaranja škola i fakulteta tijekom pandemije ostali bez

besplatnih ili subvencioniranih obroka. Procjenjuje se da je zatvaranje škola više od 368 milijuna djece u 199 zemalja ostavilo bez školskih obroka, što je za mnoge bio jedini hranjivi obrok u danu. Epidemiološke i popratne društvene mjere poremetile su svakodnevnu prehranenu rutinu djece i mladih, pogoršale strukturu njihove prehrane i naštetile imunom sustavu, a novonastali zdravstveni rizici dugoročno će potkopavati njihov zdravstveni, obrazovni i socio-ekonomski status. Istina, ograničeni pristup dovoljnim količinama nutritivno kvalitetne hrane nije problem koji djecu i mlade pogađa tek od izbijanja pandemije bolesti COVID-19 – primjerice, u Sjedinjenim Američkim Državama je i ranije svaki treći od 20 milijuna studenata iskusio neki oblik prehranbene nesigurnosti (Laska i sur., 2020; prema Bruening, Argo i sur., 2017, Nikolaus, An, Ellison i sur., 2020). Uz mjere izolacije i socijalnog distanciranja, zatvaranje obrazovnih institucija i poduzeća vezalo je sredinom 2020. godine više od 2,6 milijardi ljudi uz njihova mjesta stanovanja (Aurino, 2022). Vezani uz svoje domove, često bez sigurnih izvora prihoda i bez osnovnih informatičkih alata, cijele su obitelji zbog porasta troškova prehrane izazvanih dodatnim kućnim obrocima, otežanog pristupa prodavaonicama hrane, rasta zdravstvenih troškova i drugih novonastalih problema bile traumatizirane i podložne psihičkim poremećajima. Iznuđeno reduciranje prehranbenih troškova i povećana kupovina i konzumacija konzervirane i prerađene hrane smanjila je izdašnost i pogoršala strukturu i kvalitetu njihove prehrane, a stanje zdravlja se dodatno pogoršavalo povećanjem sjedilačkog ponašanja i tjelesne neaktivnosti. No bez obzira na životnu dob, izloženost prehranbenoj nesigurnosti svima ugrožava zdravlje.

4. ANALIZA TROŠKOVA FINALNE POTROŠNJE KUĆANSTAVA ZA HRANU

Uzimajući u obzir određene propisane metode praćenja prehranbene nesigurnosti, naglašenih ranije u ovom radu prema autorima Pérez-Escamilla i Segall-Corrêa (2008) koji navode i anketu o izdacima kućanstva, u ovom radu se za potrebe prikazivanja stanja prehranbene nesigurnosti dostavljaju podaci o troškovima finalne potrošnje kućanstava na hranu za 2018. i 2019. godinu (Graf 1.).

Graf 1. Troškovi finalne potrošnje kućanstava na hranu za zemlje Europske unije u 2019. i 2020. godini

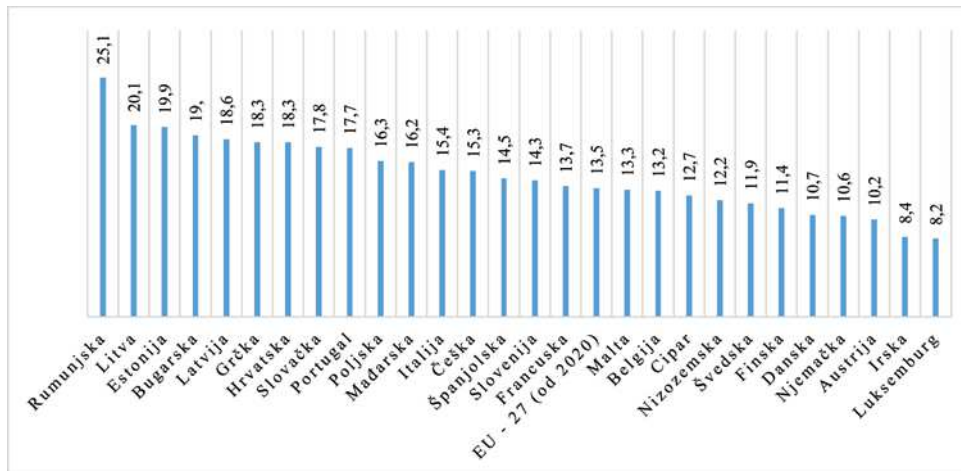

Izvor: Izrada autora, prema: Eurostat, Final consumption expenditure of households by consumption purpose (COICOP 3 digit) [NAMA_10_CO3_P3_custom_107542]

Evidentan je rast troškova potrošnje kućanstava zabilježen u 2020. u odnosu na 2019. godinu, koji u prosjeku za zemlje članice EU-27 iznosi 1,7 %. Iako je rast zabilježen za sve promatrane zemlje članice EU-27, najveći rast troškova hrane u 2020. u odnosu na 2019. godinu zabilježen je u Grčkoj (3,4 %), dok je najmanji rast troškova hrane u 2020. u odnosu na 2019. godinu zabilježen u Irskoj (0,6 %).

Referirajući se na 2020. godinu, u odnosu na prosjek EU-27 (iz 2020. godine), samo je nekoliko zemalja u 2020. godini zabilježilo niže troškove u odnosu na prosjek zemalja članica Europske unije iz 2020. godine (13,5 %): Belgija (13,2 %, Danska, 10,7 %, Njemačka 10,6 %, Irska 8,4 %, Cipar 12,7 %, Luksemburg 8,2 %, Malta 13,3 %, Nizozemska 12,2 %, Austrija 10,2 %, Finska 11,4 % i Švedska 11,9 %). Ipak, najviši troškovi zabilježeni su u 2020. godini u Rumunjskoj, u visini od čak 25,1 %. Iako je izdvajanje u visini višoj od 25 % daleko najviši rezultat izdvajanja za troškove hrane u ukupnom dohotku, izdvajanja u visini od petine ukupnog dohotka, dakle, oko 20 %, također nisu zanemariv iznos. Zemlje koje izdvajaju oko petine ili nešto manje od petine ukupnog dohotka su primjerice Litva (20,1 %), Estonija (19,9 %), Bugarska (19,0 %), Latvija (18,6 %), Hrvatska i Grčka (18,3 %). U nastavku se donosi i ukupan rang troškovnog opterećenja na hranu za kućanstva u zemljama EU-27 (Graf 2.). Naime, moguće je utvrditi kako se među zemljama koje nadilaze prosjek zemalja EU-27, nalaze sve zemlje srednje i istočne Europe te mediteranske članice Europske unije.

Graf 2. Rang zemalja prema troškovima za hranu zemalja EU-27, 2020. godine (%)

Izvor: Izrada autora, prema: Eurostat, Final consumption expenditure of households by consumption purpose (COICOP 3 digit) [NAMA_10_CO3_P3_custom_107542]

Među zemljama članicama EU-27, najmanje troškovno opterećenje za 2020. godinu zabilježeno je u Luksemburgu (8,2 %), zatim Irskoj (8,4 %) te tri zemlje koje imaju troškove za hranu kućanstava nešto iznad 10 %: Austrija (10,2 %), Njemačka (10,6 %) i Danska (10,7 %) (Graf 2.). Osim navedenog pokazatelja ukupnih troškova učinjenih od strane kućanstava, iznimno je važno istaknuti kako je, prema izvoru Eurostata (2022), statistici za kompoziciju kućanstava, čak 197 milijuna kućanstava s u prosjeku 2,2 člana po kućanstvu u

EU-u. Naime, prema istom se izvoru navodi kako se broj samačkih kućanstava bez djece u dvanaestogodišnjem razdoblju, od 2009. do 2021. godine, povećao za skoro 30 % (28,5 %). Navedeno je važno za spomenuti s obzirom na to kako nedostatni prihodi samačkog kućanstva, nedostatni za uzdržavanje, ostavljaju kućanstvo u potencijalnom riziku od siromaštva, dok višečlana kućanstva mogu imati određeni vid (financijske) brige za članove istoga kućanstva. Neminovno je adekvatno prilagođavanje i brojnih mjera kojima bi se posebna pozornost nositelja ekonomske politike usmjerila upravo samačkim kućanstvima, radi izbjegavanja potencijalne prijetnje siromašenja.

5. ZAKLJUČAK

Snažni globalni rast prevalencije prehrambene nesigurnosti u 2020. godini temelji se na djelovanju „predpandemijskih“ (siromaštvo, nejednakost, nasilje, sukobi, klimatske promjene, krive prehrambene politike itd.) i „pandemijskih“ (ograničeno kretanje i okupljanje, socijalna distanca, izolacija, zatvaranje poduzeća, rast cijena hrane i nezaposlenosti, otežana opskrba i dodatno skladištenje hrane itd.) uzroka. Nedugo nakon popuštanja javnozdravstvene i gospodarske krize u 2021. godini, došlo je do novih šokova za globalni prehrambeni sustav i prehrambeno najugroženije – nedovršena pandemijska kriza, izbijanje rata u Ukrajini i geopolitičke napetosti, ekonomske sankcije, humanitarna kriza, snažan skok cijena i problemi u opskrbi energijom, sirovinama i hranom, klimatske promjene, pad gospodarskih i drugih aktivnosti, dodatno smanjuju sposobnost globalnog poljoprivredno-prehrambenog sustava u pogledu zadovoljavanja potreba stanovništva za hranom. Stoga je nužno započeti s izgradnjom otpornijeg, uključivijeg i održivijeg globalnog i nacionalnog poljoprivredno-prehrambenog sustava. Umjesto orijentiranosti na profite i rente, novi sustav usmjerio bi se ka zadovoljavanju osnovnih ljudskih potreba za hranom, obrazovanjem, zdravim životom i okolišem. Transformativne mjere trebaju biti interdisciplinarne te multi-institucionalne i balansirane u odnosima između ekonomske globalizacije i prehrambene samodostatnosti.

Uzimajući u obzir ciljeve koncepta održivog razvitka i naprednijih ciljnih društvenih vrednota, nužno je izvršiti zamjenu konvencionalne ekološkom (organskom) poljoprivrednom proizvodnjom. U pogledu ekonomskih učinaka ekološkog uzgoja postoje dvojbe hoće li nova proizvodna tehnologija zasnovana na manjoj potrošnji prostora, fosilne energije, mineralnih gnojiva, pesticida i antibiotika smanjiti poljoprivredne prinose, konkurentnost, prihode malih/srednjih poljoprivrednika i društveni proizvod. Dakle, nije jasno može li realizacija ciljeva iz strategije EU-a „Od polja do stola“ istodobno zaštititi standard potrošača, okoliš i poljoprivredne proizvođače, niti je li ovaj model prihvatljiv i primjenjiv u ostatku svijeta. Ipak, diljem svijeta prihode i poziciju sve manjeg broja malih/srednjih poljoprivrednika treba podići do razine koja će adekvatno odražavati životnu važnost hrane koju proizvode te njihov bitni doprinos razvoju kružnog gospodarstva i očuvanju bioraznolikosti i ruralnih prostora. Prehrambenu sigurnost stanovništva može se ojačati i njihovom zaštitom kao potrošača. U tom smislu propise koji reguliraju sigurnost hrane za ljude i životinje treba postrožiti, a skladištenje i transport hrane ne smiju ostati kritična mjesta za zdravstvenu ispravnost hrane. Lance opskrbe hranom treba skratiti radi očuvanja kvalitete proizvoda, ali i nižih troškova skladištenja, transporta, distribucije i štetnih emisija. Cijene hrane ne smiju biti odraz nepoštene trgovačke prakse, a na svakom mjestu duž opskrbnog lanca kontrola

cijena mora biti učestala i podložna snižavanju od strane državnih tijela. Potrošače se štiti i kroz informiranje i educiranje o korisnim oznakama na hrani (ekološki uvjeti i poznato podrijetlo hrane), mogućnostima reduciranja otpada od hrane i recikliranju hrane, korištenja doniranja hrane, samozaštiti od reklama za proizvode sa sastojcima štetnim po zdravlje, prednostima tradicionalne, autohtone i lokalno proizvedene i distribuirane hrane. Podizanje poreza na proizvodnju i potrošnju nutritivno nekvalitetne hrane i napitaka ne šteti već štiti prava i interese potrošača. Ipak, u okolnostima naglog smanjenja kupovne moći najširih slojeva, prehrambena se sigurnost najbrže povećava kroz konkretne i međusobno povezane socijalne, prehrambene, porezne, upravne, zdravstvene i druge javne mjere: npr. izradom registra pojedinaca/kućanstava s problemima u pristupu hrani, poreznim rasterećenjem, financijskim pomaganjem, otpisom dugova i prioritarnim zapošljavanjem prehrambeno najugroženijih, pojačanom zdravstvenom brigom (uvođenje „receptata za hranu“), snažnijim subvencioniranjem prehrane odraslih u restoranima, besplatnim obrocima u odgojno-obrazovnim ustanovama, međusobnim povezivanjem javnih usluga radi rane intervencije u korist prehrambeno ugroženih itd.

Kako u budućim krizama prehrana i zdravlje stanovništva ne bi bili prvom žrtvom, najranjivijima se moraju osigurati dostatni prihodi i adekvatna kupovna moć. Poljoprivredno-prehrambene sustave treba transformirati kako bi se u svim društvenim okolnostima jamčili dostupnost i cjenovna pristupačnost zdrave hrane, adekvatne dohotke malim/srednjim poljoprivrednicima i zdrav okoliš. U današnjem ozračju kompleksnog i nelinearnog spleta raznorodnih kriza realno se teško može očekivati da će do 2030. godine, kako je predviđeno u UN-ovu *Programu održivog razvoja*, prehrambena nesigurnost, glad i pothranjenost biti iskorijenjeni. Ipak, postoji nada da će svijet postati svjestan činjenice kako jedino učinkovit, siguran, pravedan i održiv poljoprivredno-prehrambeni sustav može globalno osigurati prehrambenu sigurnost stanovništva i olakšati suočavanje s budućim pandemijama i drugim izvanrednim situacijama.

POPIS LITERATURE

1. Adams, E. L., Caccavale, L.J., Smith, D., Bean, M. K. (2020). Food Insecurity, the Home Food Environment, and Parent Feeding Practices in the Era of COVID-19. *Obesity* (Silver Spring). 2020 Nov;28(11):2056-2063. doi: 10.1002/oby.22996. Epub 2020 Sep 24. PMID: 32762129; PMCID: PMC7436743, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32762129/>. Pristupljeno 20. ožujka 2022.
2. Aurino, E. (2022). COVID-related spikes in household food insecurity and poverty could have a significant impact on children's short and long-term development, <https://www.imperial.ac.uk/business-school/ib-knowledge/health/coronavirus-food-insecurity-and-the-impact-child-development>. Pristupljeno 25. veljače 2022.
3. Coleman-Jensen, A., Rabbit, M.P., Gregory, C.A., Singh, A. (2020). Household Food Security in the United States in 2019, <https://www.ers.usda.gov/publications/pub-details/?pubid=99281>. Pristupljeno 8. travnja 2022.
4. Eurostat (2022). Household composition statistics. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Household_composition_statistics. Pristupljeno 23. srpnja 2022.

5. FAO (2008). An introduction to the Basic Concepts of Food Security. Food security Information for Action–Practical guide, <https://www.fao.org/3/a1936e/a1936e.pdf>. Pristupljeno 5. travnja 2022.
6. FAO (2020). Hunger and food insecurity, FAO, <https://www.fao.org/hunger/en/>. Pristupljeno 14. veljače 2022.
7. FAO (2022). World Food Situation, <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>. Pristupljeno 5. travnja 2022.
8. FAO, IFAD, UNICEF, WFP i WHO (2021). The State of Food Security and Nutrition in the World 2021. Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all. Rome, FAO, <https://doi.org/10.4060/cb4474en>. Pristupljeno 5. travnja 2022.
9. Gligorić, K., Chioleri, A., Kıcıman, E., White, R. W., West, R. (2020). Population-scale dietary interests during the COVID-19 pandemic. *Nat Commun* 13, 1073, <https://doi.org/10.1038/s41467-022-28498-z>. Pristupljeno 25. veljače 2022.
10. Jani, A. (2020). Preparing for COVID-19's aftermath: simple steps to address social determinants of health. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 113(6):205-207, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0141076820921655>. Pristupljeno 11. ožujka 2022.
11. Jayawardena, R., Misra, A. (2020). Balanced diet is a major casualty in COVID-19. *Diabetes & metabolic syndrome*, 14(5), 1085–1086, <https://doi.org/10.1016/j.dsx.2020.07.001>. Pristupljeno 18. ožujka 2022.
12. Kalligeros, M., Shehadeh, F., Mylona, E. K., Benitez, G., Beckwith, C. G., Chan, P. A., Mylonakis, E. (2020). Association of Obesity with Disease Severity Among Patients with Coronavirus Disease 2019. *Obesity (Silver Spring)*. 2020 Jul;28(7):1200-1204. doi: 10.1002/oby.22859. Epub 2020 Jun 12. PMID: 32352637; PMCID: PMC7267224, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32352637/>. Pristupljeno 3. travnja 2022.
13. Laska, M. N., Fleischhacker, S., Petsoulis, C., Bruening, M., Stebleton, M. J. (2020). Addressing College Food Insecurity: An Assessment of Federal Legislation Before and During Coronavirus Disease-2019. *Journal of nutrition education and behavior*, 52(10), 982–987, <https://doi.org/10.1016/j.jneb.2020.07.001>. Pristupljeno 2. travnja 2022.
14. Neff, L. M. (2020). Hidden hunger: food insecurity in the age of coronavirus. *The American journal of clinical nutrition*, 112(5), 1160–1161, <https://doi.org/10.1093/ajcn/nqaa279>. Pristupljeno 18. ožujka 2022.
15. Pereira, M., Oliveira, A.M. (2020). Poverty and food insecurity may increase as the threat of COVID-19 spreads. *Public Health Nutr.* 2020 Dec;23(17):3236-3240. doi: 10.1017/S1368980020003493. Epub 2020 Sep 8. PMID: 32895072; PMCID: PMC7520649, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7520649/>. Pristupljeno 18. veljače 2022.
16. Odoabaša, R., Banjari, I. (2018). Obesity prevention as an investment in human capital – state and perspectives in eastern Croatia. In Mašek Tonković, A., Crnković, B., ed., 7th International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia – vision and growth. Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek – Croatia, 360-369.

17. Pérez-Escamilla, Rafael, Segall-Corrêa, Ana Maria (2008). Food insecurity measurement and indicators, *Revista De Nutricao-brazilian Journal of Nutrition*. Dostupno na: <https://www.scielo.br/j/rn/a/mfgJyKLC9HP7nXLRX5fH3Fh/?lang=en>, Pristupljeno 18. srpnja 2022.
18. Poppendieck, J. (2014). Food Assistance, Hunger and the End of Welfare in the USA. In Riches, G., Silvasti, T., ed., *First World Hunger Revisited: Food Charity or the Right To Food?*, Palgrave and Macmillan, England, ISBN 978-1-137-29872-0, 176-190
19. Rasmusson, G., Lydecker, J. A., Coffino, J. A. Marney, White, M. A., Grilo, C. M. (2018). Household food insecurity is associated with binge-eating disorder and obesity. *International Journal of Eating Disorders*. Volume 52, Issue1, January 2019, 28-35, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/eat.22990>. Pristupljeno 5. travnja 2022.
20. Riches, G., Silvasti, T. (2014). Hunger in the Rich World: Food Aid and Right to Food Perspectives, In Riches, G., Silvasti, T., ed., *First World Hunger Revisited: Food Charity or the Right To Food.*, Palgrave and Macmillan, England, ISBN 978-1-137-29872-0, 1-14
21. Simonnet, A., Chetboun, M., Poissy, J., Raverdy, V., Noulette, J., Duhamel, A., Labreuche, J., Mathieu, D., Pattou, F., Jourdain, M., LICORN and the Lille COVID-19 and Obesity study group (2020). High Prevalence of Obesity in Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus-2 (SARS-CoV-2) Requiring Invasive Mechanical Ventilation. *Obesity (Silver Spring)*. 2020 Jul;28(7):1195-1199. doi: 10.1002/oby.22831. Epub 2020 Jun 10. Erratum in: *Obesity (Silver Spring)*. 2020 Oct;28(10):1994. PMID: 32271993; PMCID: PMC7262326, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32271993/>. Pristupljeno 5. travnja 2022.